*ISSN 1648-9098*
*Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 2010. 3 (19). 119–128*

# LIETUVOS KAIMAS EKONOMINĖS KRIZĖS SĄLYGOMIS

**Valentina Ratkevičienė**
*Vilniaus Pedagoginis universitetas*

**Anotacija**

Atkurtos Lietuvos Nepriklausomybei - dvidešimt metų. Per šį laikotarpį pertvarkant iš pagrindų žemės ūkio sistemą ir grąžinant žemę savininkams Lietuvos kaimo žmonės neišvengiamai patyrė įvairių išbandymų ir pokyčių. Reformuojant šalies ekonomiką daugelis žmonių (ne tik kaimiečių, bet ir miestiečių, netekusių darbo ir nesuradusių pragyvenimo šaltinio mieste) rinkosi agrarinę gamybą, kaip išgyvenimo būdą. Todėl susigrąžinę senelių arba tėvų žemę ryžosi joje dirbti, tęsti tėvų ūkininkavimo tradicijas, plėtodami mišrius daugiašakius ūkius.

Ūkininkavimas Lietuvoje turi šimtametes tradicijas. Jis ir toliau bus vystomas tiek tradicine kryptimi, tiek ir netradicine bei alternatyvia, pavyzdžiui, plėtojant kaimo turizmą. Dėl šalį sukrėtusios ekonominės recesijos kaimo žmonės išgyvena tam tikrą socialinę įtampą. Be socialinių problemų, tokių kaip nedarbas, migracija, išsilavinimo ir kvalifikacijos stoka, egzistuoja nemažai kitų reiškinių, stabdančių kaimiškųjų regionų konkurencingumą bei efektyvų kaimo plėtros formąvimąsi. Tam daugiausiai įtakos turi neracionaliai suformuoti smulkūs ir neefektyvūs ūkiai, nepritaikyta kaimui infrastruktūra, ne visiškai tinkama konsultavimo sistema ūkininkams, rengiantiems verslo planus bei projektus ir pan.

***Pagrindiniai žodžiai:*** bendras vidaus produktas (BVP), ekonominė krizė, recesija, rekreacija, ekologinis ūkininkavimas, kaimo turizmas.

## Įvadas

Lietuvoje beveik pusę žemės ūkio naudmenų užima mažai palankios ūkininkauti vietovės. Nenašių žemių regionams užsiimti tradicine žemės ūkio veikla ekonomiškai nėra tikslinga. Kaimo turizmas, amatai, paslaugos žemės ūkiui ir kitos ekonominės veiklos sferos - tai galimybė kaimo gyventojams sukurti darbo vietas sau ir kitiems, gausinti pajamų šaltinius kaime. Siekiant ištirti kaimo būdingas problemas ir įvertinti veiklos galimybes bei palyginti ūkininkavimo veiklą tiek palankiose, tiek ir nepalankiose vietovėse, 2010 m. birželio – rugpjūčio mėnesiais "Versmės" leidyklos iniciatyva surengtose ekspedicijose atlikome tyrimus Trakų rajono Onuškio, Semeliškių ir Aukštadvario seniūnijose. Taip pat remdamiesi savo ilgamečiais stebėjimais, moksliniais darbais bei statistinių duomenų analize apibūdiname šiuolaikinio kaimo situaciją ekonominės krizės sąlygomis.

***Tyrimo tikslas*** - apibendrinti kaimiškoje erdvėje tradicinės žemės ūkio veiklos ir netradicinės -alternatyvios veiklos tyrimus, pateikiant realią kaimo vaizdo situaciją bei išryškinant pagrindinius jos pranašumus bei trūkumus.

***Tyrimo dalykas***-Lietuvos kaimas ekonominės krizės sąlygomis.

***Tyrimo objektas***-Trakų rajono Onuškio,Semeliškių ,Aukštadvario seniūnijų ūkininkų ūkiai bei kaimo turizmo sodybos.

***Tyrimo uždaviniai:***

1. Surinkti empirinę bei statistinę informaciją ir atlikti kaimo plėtros analizę Lietuvos ekonominės krizės sąlygomis.
2. Naudojantis sociologinėmis apklausomis išskirti neigiamus kaimo plėtros aspektus, pagrindines problemas, su kuriomis susiduria kaimo verslininkai, plėtojantys žemės ūkio verslus.
3. Pateikti išvadas bei rekomendacijas.

***Tyrimo metodai:*** *naujausios mokslinės literatūros analizė, sociologinė apklausa, loginė abstrakcija, statistinių duomenų analizė.*

***Darbo hipotezė***. Lietuvos kaimas dabartiniu ekonominės krizės metu yra gana sunkioje būklėje. Efektyviai ūkininkauti trukdo nepalanki žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų sistema, sąlygojanti pajamų mažėjimą bei stabdanti tolesnę ūkininkavimo raidą. Sunkmečio sąlygos taip pat paveikė ir kaimo turizmo paslaugų verslą: sumažėjus klientų skaičiui, kaimo turizmo sodybų savininkai gali išgyventi tik iš sukauptų resursų, neinvestuodami į verslo plėtrą.

## Kaimo būklės apibūdinimas

Kaimo vietovių konkurencingumas neatsiejamas nuo ūkininkavimo veiklos, nuo visos ūkinės kaimo gyvenimo sistemos. Ūkininkavimas, kaip ekonominis procesas, yra siejamas su savininku, kuris savarankiškai, su visiška materialine atsakomybe tvarko savo žemės ūkio veiklą. "Ūkininko" sąvoka asocijuojasi su tam tikru kaimo žmogaus gyvenimo būdu ir darbu, kuris bet kurioje visuomeninėje sistemoje skiriasi nuo miesto žmogaus gyvenimo. Kaimo žmogui reikalinga žymiai didesnė erdvė: kiemas, ūkis, technika. Jis tuo pat metu yra ir savininkas ir vadybininkas.

Sąvoka „ūkis“ Lietuvoje turi tautines - istorines tradicijas ir suprantamas ne tik kaip žemės ūkio įmonė, t.y. kaip ekonominė veikla kaimo vietovėje, bet ir kaip savitas gyvenimo būdas. Ūkio sąvoka, jo ekonominė samprata nebuvo išstumta net sovietinės okupacijos laikotarpiu, kai suvalstybintos žemės ūkio įmonės buvo vadinamos paprastai ir kiekvienam lietuviui suprantamai „ūkiais“, nors jų teisinis statusas buvo visai kitoks, susijęs su žemės, kaip nacionalinio turto bendru naudojimu.(Astromskienė, 2009).

Žemės ūkis ir kaimas šiandien - skirtingi dalykai. Jeigu kaime gyvena per 30% gyventojų, tai žemės ūkyje (2010 m. pradžios duomenimis) dirba tik 9,2 proc. visų darbingų gyventojų. Nors didžioji kaimo gyventojų dalis nėra ūkininkai tikrąja to žodžio prasme, tačiau žemės ūkis išlieka kaip pagrindinis darbdavys ir svarbiausia ūkio šaka gyvenantiems kaime.

Statistikos departamento duomenimis bendrasis vidaus produktas (BVP) 2009 m. sudarė 92 mlrd. 450,2 mln.Lt. (to meto kainomis) ir, lyginant su 2008 m., sumažėjo 15 proc. Nežymus bendrosios pridėtinės vertės augimas fiksuotas tik žemės ūkyje, miškininkystėje ir žuvininkystėje (1,6 proc). Daugiausia bendroji pridėtinė vertė krito statybos (43,3proc), prekybos, transporto ir ryšių paslaugų (17,3proc), pramonės ir energetikos (14,4proc.) sektoriuose. Lėčiau pridėtinė vertė mažėjo valdymo ir gynybos, švietimo, sveikatos priežiūros ir socialinio darbo veiklos grupėje (1,8proc.).

Tik vienintelis žemės ūkis galėjo pasidžiaugti teigiamu augimu. Dažni pasakymai, pasvarstymai spaudoje bei įvairiose mokslinėse konferencijose, kad pas mus yra perdaug kaimo gyventojų, nes per 30 proc. gyvenančių kaime pagamina tik 1,6proc. BVP. Ar jų iš tikrųjų yra perdaug? Palyginkime duomenys apie ES. Šiuo metu Europos Sąjungoje tiesiogiai žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės sektoriuose dirba 13,6mln. žmonių. Dar 5 mln. žmonių dirba žemės ir maisto pramonėje, o ES yra didžiausia pasaulyje maisto produktų gamintoja. Žemės ūkyje dirba 8,6% visų ES dirbančių asmenų, kurie sukuria 4 proc. ES BVP.

ES žemės ūkis vis dar yra pagrindinis ekonomikos sektorius, kuris tiesiogiai skatindamas su maisto gamybos ir perdirbimo pramone susijusios rinkos veiklą, prisideda prie ES BVP ir darbo vietų kūrimo. Taip pat žemės ūkis yra ir pagrindinis žemės naudotojas ES ir užima 47 proc. visos Europos Sąjungos teritorijos. 15 proc. žemės ūkio paskirties plotų ES yra kalnų vietovėse, o šių vietovių gamtinės sąlygos apsunkina ūkininkavimą.

ES vyrauja smulkūs ūkiai, vidutinis ūkio dydis - 12,6 ha. Svarbi problema tebėra natūriniai ūkiai, ypač naujosiose valstybėse narėse, kurių natūriniuose ūkiuose dirba pusė visos darbo jėgos. Lisabonos sutarties 39 straipsnyje teigiama, jog žemės ūkis yra specifinis sektorius, kuriam būdingas ilgas gamybos ciklas ir įvairūs rinkos trūkumai, pvz., didelis rinkos nepastovumas, stichinių nelaimių grėsmė, didelė rizika, nepakankamas paklausos lankstumas ir tai, kad ūkininkai maisto tiekimo grandinėje negali diktuoti kainų, o tik prie jų prisitaikyti.

Apie 7 proc. Europos ūkininkų yra jaunesni nei 35 metai, o 4,5 mln. ūkininkų - vyresni nei 65 metai. Jie savo veiklą baigs apie 2020 metus, todėl žemės ūkio sektoriaus ateičiai gali kilti pavojus, jeigu ūkininkų skaičius ir toliau mažės. ES žemės ūkio pajamos 2008 – 2009 m. sumažėjo vidutiniškai 12,2 proc.,o nedarbo lygis kaimo vietovėse pastaraisiais metais žymiai padidėjo. Ekonominė krizė gali tęstis ilgai ir maža tikimybė, kad netrukus viskas bus taip, kaip buvo anksčiau. Be abejo, ekonomikos mokslas žino ne tik trumpalaikius, bet ir ilgalaikius krizės ciklus. Didelė krizė, kai ji įvyksta kas 10 ar 25 metai ar dar didesniu intervalu ir ją lemia ne prekių perteklius, o per tą laiką spėjantis pasenti ekonomikos modelis, stabdantis visuomenės vystymąsi. Italų filosofas bei visuomenės kritikas Franco Berardi siūlo žmonijai permąstyti egzistencinį gyvenimo vertybių klausimą. Pasak jo, vertybe turėtų būti ne alinantis darbas, siekiant kuo daugiau uždirbti, o visapusiškai turininga ir pasitenkinimą kelianti socialinė veikla.

2009 m. Lietuvoje buvo 107 tūkst. įregistruotų ūkininkų, 632 žemės ūkio bendrovės ir kitos žemės ūkio įmonės. Lyginant su 2005 metais, registruotų ūkininkų skaičius išaugo 24,6proc., o lyginant su 2008 metais, sumažėjo 1proc. (Lietuvos žemės ir maisto.....2009). Kaip rodo statistika bei atlikta ūkininkų apklausa, kai kuriuose Lietuvos rajonuose dominuoja smulkūs neefektyvūs ūkiai, kurie sudaro 50-60 proc. visų ūkių.

Žemės ūkiui ir kaimui 2009-ieji metai buvo ekonominių sunkumų metai. 2009 m. žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų indeksas tesiekė 77,8 proc. 2008 m.lygio. Žemės ūkio supirkimo kainų kritimas ūkininkų veiklos rezultatams turėjo didelę neigiamą įtaką. Apklausa parodė, kad visi ūkininkai į klausimą ”Ar palietė krizė?”, atsakė „Taip“. Buvo paklausta ir kas labiausiai tai nulėmė, kaip jie pajuto atsiradusią krizę. Atsakymai vienareikšmiški: “Sumažėjo gaunamos pajamos dėl žymaus žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų sumažėjimo“. Reikia pabrėžti, jog gerokai anksčiau, dar iki krizės įsibėgėjimo buvo sumažintos kainos, todėl apklausiant ūkininkaujančius, ši ūkių vystymo kliūtis juos labiausiai ir jaudino, nes žinoma, kad kainos sąlygoja pajamas. Jų sumažėjimas neleidžia spręsti kitų ūkininkavimo problemų.

Darbo rinkos specialistai pažymi, kad žemės ūkiui išgyventi krizę lengviau, nei kitiems verslams Lietuvoje. Žinoma, kainos krenta, atlyginimai mažėja, bet žemdirbiai gali džiaugtis bent tuo, kad žmonėms vis tiek jų gaminamų produktų poreikis išliks.

Kainų nestabilumas yra pastovi žemės ūkio rinkų savybė bei problema ne tik Lietuvoje, bet ir kitose užsienio šalyse. Pvz., Vokietija, kuri yra antra didžiausia (po Prancūzijos) žemės ūkio produktų gamintoja Europos sąjungoje, pirmaujanti pagal pieno, kiaulienos, bulvių bei rapsų aliejaus gamybą, pasisako už tai, kad „jau seniai laikas už žemės ūkio produktus mokėti deramą kainą“. Akcentuotina, kad Vokietijos politikai labai gerbia savo šalies žemdirbius, nes pasak jų, jie yra visuomenės stabilumo garantas ir svarbu, kad jų verslas veiktų. Vokietijos ministrė I.Aigner pabrėžė, kad žemės ūkis vis labiau priklausys nuo pasaulio rinkų todėl kainos ir ateityje gali šuoliuoti neprognozuojamai. Anot jos, valstybė remia ir privalės remti kokybišką produktų gamybą ir pasitelkti visą kompensacinių priemonių arsenalą, kad galėtų padėti žemdirbiams atlaikyti būsimas krizes. Ji pažadėjo kiek įmanoma ginti Vokietijos maisto ir žemės ūkio sektoriaus interesus. Todėl ministrės žodžius atkartojant „man svarbu, kuo gyvena vynininkai Reino krašte - Pfalce, grūdų augintojai Saksonijoje - Anhalte, kiauliininkyste užsiimantys žemutinės Saksonijos ūkininkai, Šlėzvigo-Holšteino lygumose ar kalnuotose Bavarijos vietovėse dirbantys žemdirbiai, stambūs ir smulkūs ūkiai, visa šalies įvairovė“.(Žemos kainos gniuždo Vokietijos fermerius.www.valstietis.lt).

1929 m. pasaulyje prasidėjusi ekonominė krizė neaplenkė ir Lietuvos bei joje ūkininkaujančių. Tuo metu krito žemės ūkio produktų kainos ir dėl šios priežasties labai sumažėjo didžiausios respublikos gyventojų dalies – ūkininkų pajamos. Tuometinė vyriausybė ėmėsi priemonių šioms negerovėms šalinti. Ji stengėsi remti ūkininkus, o kiek vėliau, t.y. nuo 1930 m. pradėjo supirkinėti iš jų grūdus, sviestą, kiaulieną ir kiaušinius, o nuo 1938 m.- linų aliejų nustatytomis tvirtomis kainomis. Vien šiems tikslams iš valstybės iždo iki 1938 m. pabaigos buvo išleista 151,6 mln. litų.

Pirmiausia tvirtos supirkimo kainos buvo nustatytos grūdams, kurios buvo taikomos ūkininkams, kurie turėjo ne daugiau kaip 80 ha žemės (1929 m.). Vėliau po 1936 m. tvirtų grūdų supirkimo kainų buvo atsisakyta, nes nutarta, kad tikslingiau užaugintus grūdus sunaudoti vietoje - mėsos, pieno ir kiaušinių gamyboje, nes šių produktų eksportas buvo naudingesnis ne tik valstybei, bet ir patiems ūkininkams (Povilaitis,1997).

Valstybės parama už eksportuojamą žemės ūkio produkciją per pasaulinę ekonominę krizę buvo savalaikė ir ji davė teigiamų rezultatų - padidėjo remiamų produktų gamyba. Šia parama pasinaudojo nemaža dalis Lietuvos ūkininkų, o visų pirmiausia - stambūs ir intensyvūs ūkiai, kurie gamino eksportui tinkamos kokybės produkciją. Smulkesni natūriniai ūkiai šios valstybės paramos negavo.

Nepriklausomos Lietuvos uždaviniai žemės ūkio srityje buvo labai dideli ir įvairiapusiški. Reikėjo vykdyti žemės reformą, nes prieškariniai žemės valdymo ir žemėtvarkos santykiai neatitiko naujos valstybės politinių ir socialinių siekių bei naujų žemės ūkio gamybos reikalavimų. Reikėjo tobulinti bendrąjį ir specialųjį žemės ūkio švietimą, kelti žemės ūkio augalų derlingumą, didinti produktyviųjų gyvulių skaičių ir gaminamos produkcijos kokybę. Reikėjo sausinti žemės ūkio naudmenas, gerinti žemės dirbimą, tręšimą, didinti žemės ūkio produkcijos eksportą.

Jaunos valstybės galimybės tiems tikslams siekti buvo labai ribotos: trūko išsimokslinusių ir patyrusių žemės ūkio specialistų, nebuvo pakankamai pajėgių kompetetingų organizacijų, kuriomis galėtų pasiremti vyriausybė, vykdydama pasirinktą politiką, o svarbiausia - valstybės biudžete trūko pinigų, nes buvo sprendžiami svarbūs valstybės gynybos klausimai. Todėl, esant tokiai situacijai, jaunos valstybės žemės ūko politika buvo labai atsargi, tačiau nuosekli, griežta ir savalaikė. Nežiūrint visų ūkininkavimo sunkumų ir užsienio valstybių apribojimų antrajame dešimtmetyje didžiausia žemės ūkio produkcijos dalis buvo eksportuojama. Eksporto struktūroje ji sudarė: 1923-1926 m. - 68,6 proc., 1927-1930 m.- 70,4 proc., 1931-1934 m.-74,3proc., 1935-1939 m.-78,2proc. (Povilaitis,1997).

Pastaruoju metu Lietuvoje vis dažniau ir plačiau minima apleistų žemių problema, analizuojamos priežastys, ieškoma šios problemos sprendimo būdų. Visi žinome, kad mūsų šalies žemės palyginti su kitomis Europos Sąjungos šalimis, yra geros, tinkamos žemdirbystei. Nors ES skiriama parama ūkininkams kaip tik turėtų skatinti dirbamos žemės naudojimą, tačiau neretai ji apleidžiama.

Apleistos žemės apibrėžimų žinoma yra nemažai. Vieni apleistą žemę apibrėžia kaip žemės naudojimo pasikeitimą, kai žmogaus veikla toje teritorijoje tampa mažiau intensyvi ir toks plotas apauga krūmais. Kiti sako, kad žemė tampa apleista, kai ji nebenaudojama kaip ekonominis resursas, dar kiti, kad kai ji nenaudojama nei kaip ekonominis, nei kaip gamtos resursas. Šie apibrėžimai parodo, kad žemės apleidimas yra kompleksinis dalykas.Tai priklauso nuo požiūrio tipo (administracinis, socialinis), kokybinis (žemės būklės apibūdinimas), kiekybinis (metų kuriuos žemė nedirbama). Visais atvejais pripažįstama, kad žemė yra apleista, kai ji daugiau nebenaudojama ūkininkavimo tikslams.

Pagal FAO, kurios veiklos tikslas - apsirūpinimas maistu, skurdo mažininmas ir kaimo plėtra, apibrėžimą: žemės apleidimas - tai procesas, kai žmogus nustoja prižiūrėti dirbamą žemę ir ji paliekama gamtai. Žemė negrįžtamai apleidžiama, kai dėl teisinių ar gamtinių sąlygų neapsimoka žemės vėl dirbti, nes tai

yra per brangu. Žemės apleidimas dažnai siejamas su gyventojų skaičiaus mažėjimu (depopuliacija). Per pastarąjį dešimtmetį pasaulyje apleistų žemių plotas padidėjo maždaug tiek, koks yra Prancūzijos plotas. Šio reiškinio priežastys įvairios: gamtinės kliūtys, žemės degradacija, socialiniai-ekonominiai faktoriai, demografinė ir institucinė struktūra, prievartinis žemės apleidimas, susijęs su žemės paėmimu visuomenės poreikiams, Apleidimo poveikis gali daryti neigiamą įtaką aplinkai, ekonomikai, socialiniams reikalams, tačiau esant tam tikroms aplinkybėms poveikis gali būti ir teigiamas, pavyzdžiui bioįvairovei, rekreacijai ir pan.. Tais atvejais, kai žemė nėra beviltiškai apleista, ji grąžinama į dirbimą per gamtos išteklius, rekreaciją, ekonomikos skatinimą kaimo vietovėse. Tačiau kai negalima to padaryti arba neapsimoka, žemė į ūkininkavimo sferą negrąžinama. (Europietiškas požiūris į apleistas žemes ir jų tvarkymo perspektyvas. www.dirvos.lt)

Jau minėtois ekspedicijos metu paklausėme, koks požiūris į apleistas žemes gyvenančių, dirbančių bei ūkininkaujančių kaimo žmonių Trakų raj. Onuškio, Semeliškių ir Aukštadvario seniūnijose, kiek jų yra, ir ką reikia daryti, kaip spręsti šį seniai įsisenėjusį klausimą. Seniūnas, ūkininkaujantis V.B. (Semeliškių sen.) dėl apleistos žemės pasisako taip: "Tokiois žemės yra daug ir įvairios. Priklauso nuo to, kas ją turi. Yra ir miestiečių žemė, ir kaimo žmonių, kurie nepajėgūs apdirbti ją, nusenę, neturi inventoriaus ir lėšų ją sutvarkyti bei išlaikyti. Pastaruoju metu ypač kalbama apie tai, kad tiems, kurie turi apleistų žemių bus taikomas didesnis žemės mokestis, t.y. bus taikoma žmonėms savotiška bauda. Tas žmogus ir taip nieko neturi, o dar iš jo žadama atimti. Apleistų žemių yra ir užsienyje, pavyzdžiui Vokietijoje, Austrijoje, kur aukšta žemdirbystės kultūra. Mūsų seniūnijoje yra apie 30 proc. apleistų žemių, kuri visiškai neprižiūrima. Yra žemės, kuri iš dalies prižiūrima, t.y. nušienaujamas plotas. Bet tik to šieno, nors ir duodi už dyką žmonėms, niekas neima. O kas jį ims, jei dabar galima turime 17 karvių, palyginus kai buvo kolūkių laikais -550 ".

Kai kurie ūkininkaujantys žmonės norėtų dar daugiau žemės paimti, praplėsti savo ūkius, taip padidindami savo valdas. Tačiau jie dažniausiai pasisako, kad tai neįmanoma, nes ta apleista žemė yra „neliečiama", t.y. turinti savininkus. Lietuvos Žemės ūkio ministerijos programos"Leader" ir žemdirbių mokymo metodikos centro direktoriaus pavaduotoja, gyvenanti Aukštadvario seniūnijoje V.P., kalbėdama apie apleistas žemes, pažymėjo, kad "dabartinė ministerijos vadovybė imasi labai griežtų reikalavimų, net padidinti mokestį iki 10 kartų, nes pasirodė, kad tie apleisti plotai yra tapę komercine žemė. Iš vienų rankų eina į kitas, priklausomai nuo to, kas už ją daugiau pinigų duos".

Jeigu siekiame Lietuvos kaimą išlaikyti gyvybingą, tai planuodami kaimo politikos priemones turėtume atsižvelgti į jaunimą, t.y. jaunimo pritraukimą į kaimą. Lietuvoje iki 50 proc. žemės ūkio valdų savininkų yra pensinio amžiaus, o jauni ūkininkai (iki 40 metų amžiaus) tesudaro 18 proc. Todėl reikia paklausti, kaip atrodys dauguma dabartinių ūkių po 10-15 metų. Nėra tikslių duomenų, kiek pastaraisiais metais įsikūrė jaunų ūkininkų.

Ši problema aktuali ne tik Lietuvai, bet ir kitoms Vakarų šalims, net JAV. Pastarųjų metų tyrimai rodo, kad dauguma jaunų išsilavinusių ūkininkų vaikų nebenori paveldėti į intensyvią masinio produkto gamybą orientuoto tėvų ūkio. Priežastis? Jie baiminasi didelės priklausomybės nuo tokių sunkiai nuspėjamų procesų pasaulinėje ekonomikoje, kaip žemės ūkio produktų kainų kritimas, prekybos pasaulinėje rinkoje liberalizavimas ir besivystančių šalių finansinio pajėgumo importuoti maisto produktus svyravimai.

Jaunus žmones mažai domina žemės ūkio veikla. Kaip mums pasakojo ūkininkas V.B., „jaunų yra labai nedaug, galima ant pirštų suskaičiuoti, ir dar liks laisvų pirštų. Žemės ūkyje yra juodas kruvinas darbas, kuris neatsiperka. Geriau išvažiuoti į Airiją ar Norvegiją padirbėti 3 mėnesius ir uždirbti tiek, kiek čia uždirbi per 3 metus. Kokius verslus vystyti kaime, turi nustatyti pats kaimas. Bet kas užsiims? Jei atsiranda kaime entuziastas, kuris gavęs paramą nori kažkokį verslą sukurti, tai jį užgriūna įvairiausi mokesčiai, biurokratinė sistema. Pas mus, jei reikėtų šią sistemą įvertinti ir būtų tokia galimybė, tai reikėtų skirti Nobelio premiją už tokį biurokratinį aparatą ir aukščiausio lygio nesiskaitymą su žmonėmis. Užsienyje, kur teko būti, yra visai kitoks požiūris, ten dirbama ir tarnaujama žmonėms. Neduok Dieve, pavyzdžiui, gauni paramą. Visų pirma, kas rašo paraiškas, projektus paramai gauti? Rašo mokyklos bendruomenė, seniūnijos žmonės ir 2-3 ūkininkai. Mano nuomone, konsultavimo tarnybos turi tik ir užsiimti šiuo darbu, sėdėti ir rašyti juos, ir nesityčioti iš žmonių, jei tos paraiškos neatitinka reikalavimų, ar išvis nežinia kodėl netinka."

Dėl jaunimo kaime problemos V.P. kaip didžiausią problemą išreiškė, "jog per tris ūkininkų kartas mes praradome dvasinį paveldą. Ką tai reiškia? Tai reiškia, kad žemė yra šventas reikalas. Kur dingo mintys apie ją, tradicijos ir pagarba jai? Dabar žmonės kuria ir kažką sukuria, kad galėtų pasinaudoti dideliais pinigais per trumpiausią laiką. Todėl atsirado ir labai daug ūkininkų milijonierių".

Visuomenė Lietuvoje, kaip ir visose ES šalyse, sparčiai sensta. Šis procesas būdingas ne tik miestui, bet ir kaimui. Kaimo gyventojų senėjimą lemia ne tik mažėjantis gimstamumas, bet ir jaunimo nenoras gyventi kaime. Apklaustų kaimo žmonių nuomonę galima patvirtinti UAB "Ekonominės konsultacijos ir tyrimai" direktoriaus G.Umbraso pateiktomis mintimis:

“Aš svarstau galimybes ir įsivaizduoju savo gimtąjį kaimą ir, tarsi būdamas jame, bandau numatyti, koks verslas tame konkrečiame kaime prigytų, būtų reikalingas. Imantis verslo kaime vertėtų pasvarstyti, ko iš mūsų norėtų pasaulis, valstybė ir vietinė rinka. Pasaulis norėtų, kad mes gamintume labai pigiai. Tačiau tuo pat metu jis nori ir kvalifikuotų paslaugų. Jeigu nori ką nors daryti pigiai, turi darbus atlikti greitai, pagaminti kuo daugiau per trumpą laiką. Ar tokių darbuotojų šiuo metu kaime yra? Kaime daugiausiai gyvena vyresni žmonės, o jaunesnieji išvyksta į miestus ar dar toliau emigruoja į kitas šalis. Taigi,ar dabartiniai kaimo gyventojai pasiruošę konkuruoti rinkoje, t.y. dirbti pigiai, gerai ir gaminti vis daugiau ir daugiau.“(Laikas keičia kaimo veidą www.bernardinai.lt).

Kaip bankų veikla ir tarp jų susidariusi konkurencija sąlygoja Lietuvos ūkininkų situaciją? Kurį laiką vyravo įsitikinimas, kad žemės ūkis yra rizikinga ūkio šaka, tačiau statistika rodo, kad Lietuvos žemės ūkiui suteiktų paskolų dydis sparčiai auga. Dėl tokių klientų kaip ūkininkai bankai ėmė smarkiai konkuruoti todėl, kad žemės ūkis mažiausiai nukentėjo nuo ekonominės krizės. Todėl bankininkai vilioja ūkininkus lengvatiniais kreditais, mažesnėmis palūkanomis, įvairiais jiems skirtais finansiniais ištekliais. Juk vienintelis žemės ūkis praėjusiais (2009 m.) augo, o žemės ūkio technikos prekyba ūgtelėjo iki tokio lygio, tarsi valstybėje būtų geriausi laikai.

Lietuvos banko duomenimis apie 70 proc. žemės ūkio įmonių finansinė būklė - gera, 30% - vidutinė. Ūkio šakų, kurioms dabar ypatingai sektųsi nėra, tačiau beveik 80 proc. agrarinių įmonių padėtis - gana rami, o prie bankroto artėjančių yra įmonių yra mažiausiai, lyginant su kitais sektoriais. Bankininkų nuomone, krizė gali tapti postūmiu dar daugiau investuoti į žemės ūkio verslą. Ji paskatins aprūpinti savo rinką pačių išauginta ir pagaminta žemės ūkio produkcija. Taigi, krizė gali pakeisti Europoje ir Lietuvoje įsigalėjusį požiūrį, kad žemės ūkis kuria mažą pridėtinę vertę.

2009 m. už žemdirbiams, kaimo verslininkams ir žemės ūkio produktų perdirbėjams išduotus 80,3 mln. Lt. kreditų žemės ūkio paskolų garantijų fondas suteikė 194 garantijas už 49,2 mln.Lt.. Vidutinis žemdirbių ir kaimo verslininkų įmonių kreditų dydis minimais metais siekė 410 tūkst.Lt., o už juos suteiktų garantijų dydis -250 tūkst.Lt. 2009 metais daugiausia kreditų su garantija išdavė SEB bankas (28 proc. visų kreditų su garantija), DNB NORD bankas - 26proc. ir SWEDBANK - 20proc.. (Bankai Lietuvoje konkuruoja dėl ūkininkų. www.madeinlithuania.lt .

Pagal mūsų atliktas apklausas bankais ir jų paslaugomis naudojasi ūkininkai, kurie turi nemažus žemės plotus, pakankamai didelį gyvulių skaičių ir kurių pelnas stabilus, be jokių svyravimų. Tai galima sakyti, yra stambieji ūkininkai, kaimo verslininkai, kuriems reikalingos lėšos plėsti ir modernizuoti ūkius. Visiškai atvirkštinis procesas vyksta smulkių, mažų įmonių atžvilgiu. Jų atsakymai apie bankų teikiamas paslaugas – neigiami, nes jie su jais nenori turėti jokių reikalų. Jie tieisog purtosi išgirdę bet kokias kalbas apie bankus.

Sėkmingas Europos Sąjungos lėšų įsisavinimas tapo svarbiu veiksniu padėjusiu Lietuvos žemės ūkiui sėkmingai atlaikyti dabartinę ekonominę krizę. Prie žemės ūkio raidos ir kaimo plėtros procesų, gyvenimo kokybės kaime gerinimo daug prisidėjo Europos Sąjungos teikiama parama. Parama žemės ūkiui, skiriama pagal KPP, sudarė 7,8 mlrd. Lt. Ji buvo pradėta mokėti 2007 m. pabaigoje ir kasmet jos įsisavinimas didėjo. Lyginant su 2007 m., 2008 m. išmokėtos paramos suma gerokai padidėjo: įsibėgėjus KPP administravimui, paramos gavėjus pasiekė 303 mln.Lt. Daugiausia paramos kol kas išmokėta 2009 m.-žemės ūkio sektoriui suteikta 1,06 mlrd. viršijanti parama.

Žemės Ūkio ministerija, siekdama sudaryti kuo palankesnes galimybes pasinaudoti ES parama, patobulino KPP, padidino paramos intensyvumą, išplėtė paramos gavimo galimybes, supaprastino paramos teikimo reikalavimus bei administravimo procedūras. Buvo panaikinti kai kurie pareiškėjams taikomi kiti pertekliniai reikalavimai ir kriterijai. Dėl šių pakeitimų padidėjo paramos sklaida, ja galėjo pasinaudoti smulkūs ir vidutiniai ūkiai. Padidėjo investicijos į žemės ūkį ir kaimo vietoves. Investicinėms žemės, maisto ūkio ir miškų sektoriaus priemonėms įgyvendinti 2009 m. išmokėta 6,6 karto daugiau lėšų, negu 2008 m.

Apklausos metu kalbinti ūkininkai (ūkininku šiuo metu laikomas tas, kuris turi ne mažiau kaip 1 ha) teigė, kad jiems išgyventi padeda dabartiniu ekonomikos sąstingio laikotarpiu mokamos ES tiesioginės išmokos. V.B., ūkininkaujantis nepalankiose ūkininkavimui žemėse, apie ES paramą tokią nuomonę išsako: “Ūkininkų nedaug ir tie patys, manyčiau, yra labai silpni. Jei ne Europos Sąjungos parama, tai būtų bankrotas. Ūkininkai neišsilaikytų arba sunkiai išsilaikytų. Nederlingos kalvotos žemės, sunku apdirbti žemę, sunku panaudoti didelę, našią techniką. Išlaidos - 3 kartus didesnės nei pajamos. Ūkininkavimas be Europos Sąjungos būtų nuostolingas. Žmonės tą darbą daro, ne siekdami pelno, ar kažkokio uždarbio, o tik todėl, kad turi įdirbį toje srityje, techniką, šeimos narius, kurie gali atlikti tam tikrus darbus, ir žinoma dirba tik su parama iš šono.”

Šių metų apklausos parodė, kad vis tik smulkūs ūkiai mažai pasinaudoja ES teikiamomis paslaugomis ir parama. Nors kaimo plėtros programoje yra numatytos įvairios priemonės, pagal kurias gali kreiptis ir smulkieji ūkininkai, tačiau situacija išlieka ta pati. Čia

mūsų nuomone, veikia gana skirtingi faktoriai: ūkininko amžius, iniciatyvos nebuvimas, informacijos trūkumas, apsiribojimas pastovia ūkio veikla ir kt. Todėl ir toliau naudojasi įvairia ES parama tik stambieji ūkių valdytojai.

Kalbėdama apie ES lėšų įsisavinimą V.P. trumpai apžvelgė nuo pat pradžios, kai pradėjo ateiti į mūsų šalį ES lėšos ir jomis pradėjo pasinaudoti mūsų kaimo verslininkai bei ūkininkai. Ji teigia,kad "pradžioje labai sunku buvo paimti tuos pinigus ir galima sakyti, kad labai atsargiai prie to buvo einama vien dėl to, kad buvo kažkokia baimė, jog juos vėliau teks grąžinti. ES pinigus įsisavino, paėmė, galima sakyti tie, kurie ir anksčiau lėšų turėjo, t.y. apsukrūs žmonės. O tam vargšui ūkininkui, kuris iš savo veiklos dirba bei gyvena ir kurių jam iš tikrųjų reikia, jam neteko, nes negalėjo ta parama pasinaudoti. Kiekvienas pinigų paėmimas ar iš ES ar iš banko, ar kitų šaltinių turi būti įrodytas dokumentais. Buvo ir tokių žmonių, kurie pasinaudojo, net nebūdami ūkininkais, o tik pareigūnais, nes jie turėjo žemės. Pinigai turi būti teisingai valdomi ir teisingai paskirstomi, skirti tikslingai veiklai. Labai dažnai matau, kaip jaunos šeimos, turinčios 1 ar 3-5 ha žemės, gyvena neturinčios nei daržo, nei karvės, t.y. nieko. Ir žmogui pasidarė malonu gauti pinigus, gauti išmokas, nesvarbu, kad jis nieko neveikia. Galima teigti, kad čia yra niekas kitas, kaip tokios žemės ūkio politikos pasekmė."

Per šių metų apklausas nustatėme, kad yra nemažai ūkininkaujančių ekologiškai. Ekologinis ūkininkavimas skiriasi nuo kitų ūkininkavimo būdų tuo, kad tokie ūkiai privalo laikytis griežtų standartų. Norint gauti didesnį derlių, reikia dirbti natūraliais būdais. Lietuvoje ekologiškai ūkininkaujantiems žemdirbiams teikiama parama yra viena didžiausių Europos Sąjungoje. Ekologinės gamybos ūkių skaičius ir sertifikuoti plotai Lietuvoje kasmet didėja. 2009 m. buvo priskaičiuoti 2679 ekologiniai ūkiai, kurių plotas užima beveik 135 tūkst. ha. Ekologiniai ūkiai stambėja. Vidutinis ekologinis ūkis šiuo metu sudaro 50,4 ha ir yra didesnis už įprastą šalies ūkininkų ūkį. Apklausti ūkininkai, kodėl jie imasi ekologiškai ūkininkauti, atsakė jog dėl to, kad įkainiai už pagamintą produkciją yra didesni, nei įprastiniame ūkininkavime. Ekologinis ūkininkavimas nėra būtinybė ar prievolė ūkininkaujančiam, o tiesiog verslo rūšis, galinti duoti pelno.

Apklausiant ūkininkus - kaimo turizmo sodybų savininkus, dauguma jų baiminasi, kad ES parama, kurią jie gauna ir gaus iki 2013 metų, gali baigtis ir toliau jie paramos gali nebetekti. 2010 m. birželio mėn. Europos parlamentas priėmė rezoliuciją ir pasiūlymus dėl bendrosios žemės ūkio politikos ateities po 2013 metų (2009/2236(INI)).

Buvo iškelti pagrindiniai uždaviniai, kuriuos reikės spręsti:

- nauji bendrosios žemės ūkio politikos prioritetai XXI amžiuje;
- teisinga bendroji žemės ūkio politika;
- maisto kokybė;
- ekologiška plėtra;
- biologinė įvairovė ir aplinkos apsauga;
- europos žemės ūkis ir kt.klausimai.

Europos parlamento pranešėjas George Lyon pabrėžė, kad reforma vyksta ekonomikos krizės ir rimtų finansinių sunkumų, su kuriais susiduria valstybės narės, mokesčių mokėtojai, ūkininkai ir vartotojai, aplinkybėmis, todėl būtina numatyti nuoseklius ir patikimus BŽŪP įgyvendinimo po 2013 m. būdus. Šiame pranešime apibrėžti bendros patikimos daugiafunkcės maisto politikos, pagal kurią ūkininkams būtų teikiama efektyvi, tikslinga parama ir kuri būtų naudinga plačiajai visuomenei, prioritetai. Be to, jis nurodė, kad siekiant teisingesnės, ekologiškesnės ir tvaresnės BŽŪP, ji turėtų būti suskirstyta į šias pagrindines temas: aprūpinimo maistu saugumas ir sąžininga prekyba, tvarumas, Europos žemės ūkis, biologinė įvairovė ir aplinkos apsauga bei ekologiška plėtra.( Europos parlamentas dėl Bendrosios Žemės ūkio politikos ateities po 2013 m. www.europarl.europa.eu).

**Kaimo turizmo veiklos ypatumai dabartinėmis sąlygomis**

Kaimo turizmas yra svarbi turizmo šaka, kiekvienais metais tampanti vis aktualesne, pasirenkant atostogų vietą poilsiui bei tam tikrą užsiėmimą kaimo vietovėje. Daugumoje šaltinių kaimo turizmas suprantamas kaip poilsis kaimo teritorijose, apimantis pačias įvairiausias apgyvendinimo, maitinimo, pramogų, sporto, relaksacijos, aplinkos pažinimo formas. Lietuvių literatūroje poilsis kaime vadinamas skirtingai: kaimo turizmas, kraštovaizdžio turizmas, agroturizmas, poilsis agrarinėje aplinkoje, atostogos kaime ir t.t. Pastaruoju metu vis plačiau vartojamas "kaimo turizmo "terminas. Užsienio šalių literatūroje taip pat aptinkami įvairūs apibūdinimai: kaimo turizmas, agroturizmas, agro-ekoturizmas, atostogos ūkyje, ūkių turizmas, kaimo bendruomenės turizmas, žaliasis turizmas, atostogos rančoje ir t. t. Įvairioje mokslinėje literatūroje vartojamas kaimo turizmo terminas, nors šalia jo, dažnai galima aptikti agroturizmo, ekoturizmo, tausojančio turizmo terminus. Tie terminai paprastai reiškia to paties kaimo turizmo tam tikrą dalį, specifinį jo tikslą ar bruožą.

Agroturizmas pabrėžia kaimo turizmo artimesnius ryšius su žemės ūkiu ir ūkininkavimu, ekoturizmas – ekologišką požiūrį į aplinką ir jos vartojimą poilsio tikslams, tausojantis turizmas apibūdina komerciškai pelningą ir kartu ekologiškai draugišką kaimo turizmą. Pvz., kaimo turizmas Japonijoje vadinamas žaliuoju turizmu ir suprantamas, kaip miestiečių lanky-

masis ramiose žemės ūkio teritorijose, mėgavimasis žaluma, kraštovaizdžiu, natūralia aplinka ir tradicine tų teritorijų kultūra, bendravimas su vietiniais žmonėmis šio proceso metu. Tokio turizmo dėka miesto žmonės turi galimybę pažinti gyvenimą ūkyje.

Kaimo turizmas Japonijoje pripažistamas, kaip viena iš sąlygų kaimo bendruomenėms išlikti. Šiandieną kaimo bendruomenės Japonijoje susiduria su nauja tarptautine aplinka. Augantis žemės ūkio ir gyvulininkystės produktų importas, kartu su ryžių rinkos pasikeitimais nusmukdė žemės ūkį kalvotuose regionuose ir kitur. Buvo nuspręsta remti kultūrinius mainus tarp miesto ir kaimo, atgaivinti žemės ūkį ir kaimo bendruomenes. Viena iš galimybių šiam tikslui pasiekti - kaimo turizmo plėtotė.

JAV atostogos kaime - tai atostogos ūkyje arba rančoje. Šiuo metu tai yra vienas mėgstamiausių turistų užsiėmimų Amerikoje. Atostogautojai nori pasidžiaugti kaimo ramuma, stebėti gamtą, aplankyti kultūrinę aplinką, pamatyti skirtingas kaimo teritorijas ar ištrūkti iš įtemptos urbanizuotos aplinkos. Kaimiečiai susiduria su galimybe kurti atostogų verslą savo namuose. Atostogų verslas gali pasiūlyti vieną ar daugiau veiklos formų svečiams, pvz. bandos varymas, važinėjimas gyvulių traukiamuose vežimuose, jodinėjimas, plaukimas kanojomis, ūkio ruoša, žymių vietų apžiūrėjimas, plaukimas sieliais, važinėjimas dviračiais kalnuose, istoriniai turai, paukščių stebėjimas, laipiojimas uolomis, stovyklavimas, medžiojimas ar tik paprasčiausia relaksacija.

Užsiimti kaimo turizmu Amerikoje yra labai palanku, kadangi Kaimo informacijos centras siūlo virš 200 pavadinimų leidinių (knygų, straipsnių, bukletų, vaizdo kasečių ir kt.) padedančių pradėti kaimo turizmo verslą. Juos galima užsisakyti tiesiog Interneto pagalba.

Prancūzijoje vyriausybės ir kaimo žmonių bendradarbiavimas sukūrė pavyzdinę kaimo turizmo sistemą šioje šalyje. Joje kaimo turizmo sistema daugelyje šalių vertinama kaip priimtinas pavyzdys. 1951 m. prasidėjęs naujas judėjimas pavadintas "Gites de France", kurį rėmė žemės ūkio ir turizmo departamentai. "Gite" yra senas prancūziškas žodis, kuris reiškia „pastogę" arba „namą". Dabar žodis „gite" suprantamas kaip svetingumas ir yra susijęs su šilto priėmimo idėja. (Kaimo turizmo vystymas Lietuvoje, Europoje ir pasaulyje www.mokslas.net.

Lietuvoje daugelis rekreaciniais ištekliais pasižyminčių vietovių yra mažiau palankiose ūkininkauti žemėse. Jos ypač tinkamos alternatyviosios veiklos – kaimo turizmo plėtrai. Todėl šis verslas šiuo metu yra kaime pirmaujantis, nes kitokių verslų kaimo vietovėse apskritai nėra daug. Dauguma tokių verslininkų -iniciatyvūs kaimo žmonės, kurie neturi pinigų investicijoms, bet pagal išgales tvarko savo sodybas, perka būtiniausią įrangą, stato namelius bei priestatus poilsiautojams.

2010m. birželio-rugpjūčio mėn. tyrinėta Trakų rajono Onuškio, Semeliškių bei Aukštadvario seniūnijų kaimo turizmo sodybų veikla. Apklausa parodė, kad pagrindiniai motyvai atvykimo į kaimo turizmo sodybą yra tokie:

- pailsėti nuo kitų žmonių, triukšmo, pabūti su šeima, draugais;
- atšvęsti tam tikrą progą;
- pažintinės kelionės tikslas;
- konferencijų, įvairių mokymų, seminarų rengimas.

Klientų motyvacijos supratimas leidžia geriau suvokti jų poreikius ir sukurti atitinkamą produktą. Daugelyje sodybų teikiamos tos pačios paslaugos: apgyvendinimas, maitinimas, organizuojama žvejyba, grybavimas, uogavimas, pasivažinėjimai dviračiais, įrengiamos sporto ir vaikų žaidimo aikštelės ir t.t. Turistai, atvykę pailsėti, pageidauja privatumo ir nori apsigyventi atskiruose poilsio nameliuose.

Kaimo verslininkai teikdami paslaugas sako, kad pagrindinis klientas kaimo turizmo sodybose - turistas arba poilsiautojas. Dabartiniu metu didžiules nuolaidas tenka daryti atėjus sunkmečiui. Į kaimo turizmo sodybas važiuoja ne tik lietuviai, bet ir kitų šalių turistai ar poilsiautojai. Apklausti kaimo turizmo sodybų savininkai teigė: ekonominė krizė verslą palietė itin aštriai, lankytojų skaičius beveik perpus sumažėjo, sumažėjo įmonių bei bendrovių užsakymai. Sumažėjus klientų skaičiui, sodybų savininkai priversti mažinti paslaugų kainas, siūlo įvairias akcijas. Visa tai vyksta brangstančių paslaugų, resursų fone: kyla mokesčiai, brangsta elektra, būtini paslaugoms teikti produktai ir kt. Tokiomis sąlygomis kaimo turizmo paslaugų verslas gali išgyventi tik iš sukauptų resursų ir jokiu būdu neinvestuojant, nededant lėšų į kaimo turizmo sodybos plėtimą. Kaimo turizmo sodybų šeimininkai sunkiai prognozavo, kaip bus išgyventas susidaręs sunkmetis.

Kaimo turizmo verslininkų nuomone, svarbiausios kliūtys šiai veiklai plėsti – lėšų trūkumas, nes daugumą kaimo turizmo sodybų, kaip paaiškėjo, pasibaigus poilsio sezonui, būtinai reikia pertvarkyti, paremontuoti ar patobulinti turimą inventorių, pastatyti ir įrengti namelius, vaikų žaidimo aikšteles, sporto aikšteles ir pan. Pagal apklausas tik nedidelė dalis kaimo turizmo sodybų naudojasi ES lėšomis.

Kiekviena kaimo turizmo sodyba yra savita, su savo išpuoselėta aplinka ir gamta. Tačiau nepakanka turėti gražią sodybą prie upės, ežero ar miško. Reikia būti išradingiems, norint gerai priimti poilsiautojus į savo šeimos sodybą. Kaip pasisako kaimo turizmo šeimininkai, „jau pirmas kontaktas su žmogumi paprastai prasideda nuo telefoninio pokalbio. Nuo su-

gebėjimo bendrauti kartais priklauso, ar tas žmogus pasirinks tavo sodybą. Niekada negalima apgaudinėti, sakyti reikia tik tiesą. Jei ką nors pagrąžinsi ar nutylėsi, klientas gali būti nepatenkintas. Šiame versle žmogaus nuomonė yra labai svarbi, nes jis ją perduoda savo pažįstamiems, draugams.“ Svarbu mokėti bendrauti su atvykusiais klientais ne tik iš Lietuvos, bet ir iš užsienio šalių. Todėl sodybų šeimininkams būtina mokėti užsienio kalbas, kurių svarbiausia – anglų kalba (Ratkevičienė, 2009). Tačiau reikia pasakyti, kad jie randa išeitį, su užsieniečiais bendraudami per kitus asmenis. Jiems padeda atostogaujantys vaikai, pažįstami. Per eilę metų jie patys išmoksta reikalingas bendravimui frazes ir pilnai to pakanka tarpusavio kontaktams.

Tyrinėjant pastebėta, kad šiuo metu esant krizei, aukšto komfortiškumo su geru aptarnavimu ir gražiu kraštovaizdžiu kaimo sodybų paklausa yra taip pat žymiai sumažėjusi.

**Išvados**

1. Lietuvoje, o taip pat ir ES žemės ūkis išlieka kaip pagrindinis ekonomikos sektorius ir svarbiausia ūkio šaka kaimo gyventojams. 2009 m. Lietuvoje nežymus bendrosios pridėtinės vertės augimas fiksuotas tik žemės ūkyje - 1,6proc. ES -8,6 proc. žemės ūkyje dirbančių asmenų sukuria 4 proc. BVP.
2. Lisabonos sutarties 39 straipsnyje teigiama, kad žemės ūkis yra specifinis sektorius, kuriam būdingas ilgas gamybos ciklas ir įvairūs rinkos trūkumai, pavyzdžiui, didelis rinkos nepastovumas, stichinių nelaimių grėsmė, didelė rizika, nepakankamas paklausos lankstumas ir tai, kad ūkininkai maisto tiekimo grandinėje negali diktuoti kainų, o tik prie jų prisitaikyti.
3. Ekonominė krizė, kuri ištiko Lietuvą ir pasaulį, gali tęstis ilgai. Kaip pažymi darbo rinkos specialistai, žemės ūkiui išgyventi krizę žymiai lengviau, nei kitiems verslams Lietuvoje. Kainos krenta, atlyginimai mažėja, bet žmonėms vis tiek jų gaminamų produktų poreikis išliks, todėl žemės ūkis ir lieka atspariausias ištikusiai krizei.

Apklausiant Onuškio, Semeliškių, Aukštadvario ūkininkus, ar juos palietė ekonominė krizė, atsakymai buvo vienareikšmiški: „Taip“. Ūkininkai akcentavo, kad dėl sumažintų žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų sumažėjo pajamos. Jų atsakymais: “Kainos už pagamintą produkciją jiems buvo sumažintos dar gerokai anksčiau, nei spėjo įsigalėti ekonominė krizė.“

4. Analizuojant kitų šalių ūkininkavimo padėtį reikia pabrėžti, kad, pavyzdžiui, Vokietijos politikai labai gerbia savo šalies žemdirbius, nes pasak jų, jie yra visuomenės stabilumo garantas ir jiems svarbu, kad verslas turėtų ateitį. Vokietijos ministrė savo pasisakyme pabrėžia, kad žemės ūkis vis labiau priklausys nuo pasaulio rinkų kainos ir ateityje gali šuoliuoti neprognozuojamai, todėl valstybei reikės remti kokybišką produktų gamybą ir taikyti visą kompensacinių priemonių arsenalą, kad galėtų padėti žemdirbiams atlaikyti būsimas krizes.
5. 1929 m. Lietuvoje ir pasaulyje prasidėjusi ekonominė krizė dėka atsargios, labai nuoseklios ir savalaikės paramos ūkininkaujantiems buvo įveikta.
6. Pastaruoju metu Lietuvoje vis dažniau ir plačiau kalbama apie apleistų žemių problemą bei ieškoma šios problemos sprendimo būdų. Pagal atliktą apklausą vien tik Semeliškių seniūnijoje yra apie 30 proc. apleistų žemių, kurios visiškai neprižiūrimos. Yra tik nušienaujamų plotų. Todėl kai kuriems ūkininkaujantiems, kurie dar norėtų paimti žemės savo valdų praplėtimui ir ją dirbti, nėra galimybės, nes ji - nepaliečiama.
7. Lietuvoje iki 50 proc. žemės ūkio valdytojų yra pensinio amžiaus, o jauni ūkininkai (iki 40 m.amžiaus) tesudaro 18 proc., todėl iškyla grėsmė dėl žemės ūkio sektoriaus ateities. Ši problema aktuali ne tik Lietuvai, bet ir kitoms Vakarų šalims, net JAV.
8. Dabartiniu metu dėl klientų - ūkininkų bankai pradėjo konkuruoti vien todėl, kad žemės ūkis mažiausiai nukentėjo nuo ekonominės krizės. Bankininkų teigimu, krizė gali tapti postūmiu dar daugiau investuoti į agroverslą. Remiantis apklausomis, tirtuose ūkininkų ūkiuose, daugiausiai bankų paslaugomis naudojasi stambieji kaimo verslininkai ir ūkininkai. Jomis beveik nesinaudoja smulkios įmonės ir mažieji ūkiai.
9. Sėkmingai atlaikyti ekonominę krizę Lietuvos žemės ūkiui padeda ES parama. Mūsų naujausi tyrimai patvirtino, kad smulkūs ūkiai mažai pasinaudoja ES teikiamomis paramos programomis. Nors kaimo plėtros programoje yra numatytos įvairios priemonės, pagal kurias gali kreiptis ir smulkieji ūkininkai, tačiau situacija išlieka ta pati. Be abejo, čia gali turėti įtakos ir kai kurie lemiantys faktoriai, kaip ūkininko amžius, iniciatyvos nebuvimas, informacijos trūkumas, apsiribojimas pastovia ūkio veikla ir pan. Todėl ir toliau naudojasi ES programomis bei parama tik stambieji ūkių valdytojai.

Ypatingai ūkininkams išgyventi padeda mokamos ES tiesioginės išmokos. Pasak jų, be ES išmokų būtų bankrotas.

10. Šių metų apklausos parodė, kad nemažai ūkininkaujančių užsiima ekologiniu ūkininkavimu. Ekologiškai ūkininkauti jie imasi todėl, kad gauna didesnius už pagamintą produkciją, nei įprastiniame ūkininkavime.

11. Vienas svarbesnių Lietuvos kaimiškoje erdvėje plėtojamų verslų - kaimo turizmas. Verslininkams, atėjus sunkmečiui, tenka daryti didžiules nuolaidas, nes ekonominė krizė kaimo turizmo verslą palietė itin aštriai. Lankytojų skaičiui perpus sumažėjus sodybų šeimininkai priversti mažinti ir paslaugų kainas. Visa tai vyksta brangstančių paslaugų resursų sąskaita: kyla mokesčiai, brangsta elektra, būtini paslaugoms teikti produktai ir kt. Tokiu būdu, kaimo turizmo verslas gali išgyventi tik iš sukauptų resursų, neinvestuojant į kaimo turizmo sodybų plėtimą.
12. Remiantis kaimo turizmo verslininkų nuomone, viena iš kliūčių kurtis šiai veiklai yra lėšų trūkumas. Nors kaimo turizmui skiriama nemaža europinė parama, tačiau ja naudojasi nedaugelis. Apklausoje dalyvavę kaimo turizmo verslininkai nurodė, kad didžioji dalis ES lėšomis nesinaudojo ir kol kas nesiruošia naudotis

**Rekomendacijos**

1. Skatinti ir remti smulkiuosius ūkininkus, sudarant palankias sąlygas veiksmingiau pasinaudoti ES parama, kad jie galėtų padidinti savo ūkių konkurencingumą.
2. Siekiant išlaikyti stabilų kaimo vietovių gyventojų skaičių, į kaimo vietoves būtina pritraukti jaunąją kartą ir suteikti jai naujų alternatyvių galimybių.
3. Spręsti apleistų žemių problemą kaime, kuri suteiktų ūkininkams galimybę dar praplėsti savo ūkius ir padidinti juos iki reikiamo dydžio.
4. Aktyviau turėtų veikti ūkininkų interesus atstovaujančios įvairios konsultacinės tarnybos bei kitos institucijos, kurios padėtų rengti verslo planus, programas, projektus, sudaryti verslo prognozes.

**Literatūra**


1. Astromskienė, A.(2009).Kaimo gyventojų verslumo ugdymo patirtis kaimo turizmo pavyzdžiu.3-ioji mokslinė-praktinė konferencija Lietuvos kaimo vietovių konkurencingu mo stiprinimas:geroji patirtis.“ p.31-34 Akademija,LŽŪU.
2. Jasaitis,J.,Dužinskas,R., Ratkevičienė,V.(2007). Darni žemės ūkio ir kaimo plėtra Lietuvoje.Lietuva Europos Sąjungoje: laimėjimai ir problemos. Mokslinių straipsnių Rinkinys (III) p.168-183.Vilnius:VPU.
3. Kšivickienė,D. (2006).Kaimo gyventojų pajamų šaltiniai.Rinkotyra.Žemės ūkio ir maisto produktai. 4(34).p.101-109.Vilnius:LAEI.
4. Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2009.Vilnius: LAEI.
5. Ratkevičienė,V.(2007).Ūkininkų požiūris į žemės ūkio ir kaimo plėtrą narystės Europos Sąjungoje sąlygomis.Lietuva Europos Sąjungoje:laimėjimai ir problemos. Mokslinių straipsnių rinkinys(III)p.184-198.Vilnius:VPU.
6. Ratkevičienė,V.(2008).Naujausi Lietuvos ūkininkų situacijos pokyčiai..Ekonomika ir vadyba:aktualijos ir perspektyvos,2(11),p.127-135.Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
7. Ratkevičienė,V.,Bagdanavičius,J.(2009). Ūkininkų situacija:Tauragės ir Plungės rajonų atvejų analizė.Ekonomika ir vadyba:aktualijos ir perspektyvos,3(16), p.110- 117. Šiauliai:Šiaulių universiteto leidykla.
8. Smulkieji ūkininkai turi galimybę pasinaudoti Europos Sąjungos parama.Žemės ūkio Ministerijos informacija.Žemės ūkis.2009 sausis).
9. Poviliūnas,A.(2008).Lietuvos žemės ūkio grįžimas į rinkos santykius ir ūkininkijos ekonominė raida.Monografija.Vilnius:LAEI.
10. Povilaitis,B.(1997).Lietuvos žemės ūkis 1918-1940.Jo raida ir pažanga.p.309.Vilnius: Tėvynės sargas.
11. Treinys,M.(2005).Daugiafunkcinio kaimo plėtra. Lietuvos kaimo raida.p.5-10. Vilnius: LAEI.
12. Internetiniai šaltiniai:www.europarl.europa.eu; www.dirvos.lt; www.infoportalas.lt www.verslobanga.lt;www.zum.lt;www.mokslas.net; www.stat.gov.lt;www.bernardinai.lt; www.valstietis.lt ; www.madeinlithuania.lt

V. Ratkevičienė

**Lithuanian Village in the Economic Crisis**

Summary

In Lithuania almost half of the agricultural land has a small disadvantage for farming. It is not economically practical to engage in traditional farming in inefficient land regions. Rural tourism, crafts and services in agriculture and other economic spheres are the potential for rural people to create jobs for themselves and for others and increase the number of sources of income in rural areas. The research on specific village problems and assessment of business opportunities have been completed in Trakai district, Lithuania. Our material in this text and main conclusions are based on the analysis of the latest statistical data and scientific literature, as well as on the analysis of sociological survey of farmers and rural tourism entrepreneurs. Studies have shown that the Lithuanian village in the current economic crisis encounters quite difficult obstacles to farming. Unfavourable agricultural production prices cause loss of income and inhibit further development of farming. Recession has also affected the rural tourism business, with the decrease in the number of customers, rural tourism entrepreneurs can survive only from accumulated resources, but cannot invest funds into expansion of rural tourism.

Recently in Lithuania concerns about the derelict land problem are increasing and solutions to this issue are sought. From our sociological survey we learned that only in one location (Semeliškės) there are about 30% of abandoned land that is completely derelict.

Lithuania has over 50% of owners of agricultural holdings in the retirement age, and young farmers (under 40 years of age) represent only 18%. Therefore, there is a real threat to the survival of the agricultural sector. This problem is also urgent for other Western countries, even for the USA.

As shown by statistics, in Lithuania, as well as the EU agriculture remains a key economic sector, it is essential to the economics of village people of Lithuania. 2009 saw slight increase in gross value added only in agriculture (1.6%).

***Keywords:*** gross domestic product, economic crisis, recession, recreation, organic farming, rural tourism.